

Editorial: Velké téma roku 2020?

Je jisté, že když se i po mnoha letech řeč v jakékoli společnosti stočí k roku 2020, bude to pravděpodobně kvůli pandemii nemoci covid-19. Prozatím není jasné, zda proto, že v tom roce proběhla, anebo proto, že v tom roce započala. Už nyní je však jasné, že „fenomén koronavirus“ zasáhl do globálního společenství více než cokoli jiného za prvních dvacet let nového století.

Přitom ještě na sklonku roku 2019 měli samozřejmě všichni zcela jiné plány. Jsem si jist, že snad jen fanoušci (post)katastrofických filmů jako proudy uvnitř sci-fi žánru si dokázali realisticky představit celosvětovou pandemii a (v českém kontextu) šest měsíců zavřených školních budov, téměř naplněné nemocnice, uzavřené restaurace a obchody, roušky, respirátory a sociální distancování jako běžné součásti života společnosti.

Pro Českou pedagogickou společnost (ČPdS) měl být rok 2020 opravdu mimořádným rokem. Velkým tématem roku 2020 měla pro ČPdS být svým významem ojedinělá prázdninová konference, jejíž záměr jsme v týmu Hlavního výboru připravovali už minimálně od poloviny roku 2018, a která měla mohutně a nepřehlédnutelně připomenout dvě významné akce realizované před sto a před dvaceti lety:

- 1) Na začátku července roku 1920, tj. téměř dva roky po vzniku samostatné Československé republiky, proběhl v Praze První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti, jehož protektorem byl T. G. Masaryk a v jehož čestném předsednictvu byli mimo jiné František Drtina, Josef Úlehla či Otakar Kádner. Sjezd se „organicky družil“ k VII. všesokolskému sletu a mimo jiné připomínal odkaz J. A. Komenského v roce 250. výročí jeho úmrtí. Více než 5300 účastníků jednalo ve dvou plenárních blocích (úvodním a závěrečném), na nichž vystoupil i prezident Masaryk, a ve čtyřech sekcích (*školská a právní, pedagogicko-didaktická, pro výchovu dorostu a osvětová a sociální*). Jak mimo jiné zaznělo v plenárním projevu Ladislava Hanuse, odborného učitele v Brně:

Sešli jsme se, abychom vzbudili zájem o reformy školské ve vlastních řadách, abychom si uvědomili přečetné problémy školské a pokusili se je při sjezdovém jednání a pak doma ve svých pracovnách a shromážděních řešiti, abychom probudili o školské reformy také zájem širší veřejnosti, abychom pro školu manifestovali. Nechceme si nikterak odtud odnésti dogmatická, neměnná usnesení, která by další hledání a řešení problémů činila zbytečným, ale přitom

ovšem pokládáme za svou povinnost říci československé veřejnosti, jak si novou školu představujeme, jaké úkoly sobě a československé škole dáváme se zřetelem k současné době i budoucnosti.

S odstupem jednoho století lze snadno nahlédnout, které plány se v následujících letech naplnily a které se později ukázaly jako příliš smělé. Mnoho věcí se ale podařilo; byl například ustanoven první všeučitelský spolek, *Československá obec učitelská*, a ke všeobecné diskusi byla předložena široká paleta témat od vztahu učitelstva a školy ke společnosti přes problém koedukace až po návrh školské reformy. Svě hlavní poslání – poukázat na aktuální témata učitelské profese v nové Československé republice – tak učitelský sjezd roku 1920 naplnil.

2) Na konci srpna roku 2000, tj. v roce 80. výročí „prvního sjezdu československého učitelstva“, proběhl v Brně pod záštitou ministra školství, primátora města Brna, rektora Masarykovy univerzity a děkana její pedagogické fakulty (a péčí ČPDS) sjezd učitelů s podtitulem *Proměny školy, učitele a žáka na přelomu tisíciletí*. Na něm přednesl hlavní referát prof. Jiří Kotásek; nabídl v něm stručnou reflexi vývoje vzdělávací politiky po roce 1989 a především představil hlavní záměry tehdy připravovaného *Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice*, tzv. *Bílé knihy*. Nabídl tak k diskusi klíčové teze dokumentu, který pak tvořil koncepční rámec pro proměny (nejen) vzdělávacího systému a učitelské profese a vlastně založil tradici dokumentů tohoto typu (Strategie 2020, Strategie 2030+). Tohoto sjezdu se zúčastnilo více než 500 delegátů z nejrůznějších typů a stupňů škol a z dalších institucí (jednajících kromě plenárních zasedání v sekcích: *Mateřské školy, Základní školy, Speciální a zvláštní školy, Umělecké školy, Gymnázia, Střední odborné školy a vyšší odborné školy, Střední odborná učiliště a Děti ve volném čase*).

Ve svém hlavním referátu řekl prof. Kotásek mimo jiné:

... naše setkání [si] klade analogické záměry, a to po více než 100 letech od prvních sjezdů českého a moravského učitelstva a po 80 letech od památného učitelského sjezdu v roce 1920. Znovu je na pořadu dne otázka role, postavení a kvality výkonu povolání pedagogických pracovníků všech stupňů a druhů škol v tzv. regionálním školství, chápání opět neoddělitelně od funkčních proměn a perspektivního směřování celé vzdělávací sféry. Při plném vědomí této historické kontinuity si však zároveň uvědomujeme, že náš sjezd se uskutečňuje v radikálně změněných společenskopolitických, ekonomických a technologických podmínkách globální civilizace závěru 20. století, jejichž vlivy začaly v posledních letech tak pronikavě ovlivňovat i současný život dětí, mládeže, rodičů, učitelů a škol, jakožto stále ještě základních institucí poskytujících vzdělání.

V přímé návaznosti na oba výše připomenuté sjezdy česk(oslovensk)ého učitelstva chtěl Hlavní výbor ČPdS v roce 2020 uspořádat konferenci, jež by měla ambici – v odkazu na Kotáskovo představení Bílé knihy – nabídnout prostor pro širokou diskusi k připravovanému dokumentu Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+, a to formou kulatých stolů či panelových diskusí, poskytnout platformu pro širokou prezentaci a diskusi témat podstatných pro současnou učitelskou profesi a v neposlední řadě připomenout 350. výročí úmrtí J. A. Komenského. Bylo připravováno i slavností monote-matické číslo Pedagogické orientace, které by připomnělo třicetiletou historii obnoveného časopisu. Hlavním cílem však bylo vytvořit příležitost pro nepřehlédnutelnou podporu učitelské profese v situaci, kdy jsme měli za to, že její obraz ve veřejném prostoru je zřídka pozitivní; z bohaté plejády odborníků vyjadřujících se ke vzdělávání v odborných i mediálních platfor-mách měli být k jednání přizváni ti, kteří takřkajíc stavějí mosty, nikoli zdi.

V reakci na celospolečenský a technologický vývoj od roku 1920 měla konfe-rence roku 2020 mít výraznou přítomnost v on-line prostoru (webová plat-forma pro související diskuse k představeným tématům, videoprezentace k aktuálním tématům učitelské profese a školního vzdělávání apod.). Nejsem si jist, zda by se nám podařila zopakovat atmosféra z července roku 1920, kdy „... za hlučného provolávání ‚Sláva‘ odebral se pan president v průvodu předsednictva výborů a odborů sjezdových na estrádu, zdobenou poprsím arcivučitele národů J. A. Komenského v bohaté zeleni“, ale jsem hluboce pře-svědčen, že bychom dokázali přispět ke kultivaci povědomí širší veřejnosti o učitelském povolání.

Pandemie nemoci covid-19, která se od začátku roku 2020 šíří všemi konti-nenty, bohužel znemožnila dokončení příprav i samotnou realizaci konfe-rence. I přes dočasné letní rozvolnění bezprecedentních opatření zavedených na jaře k zabránění šíření nemoci bylo učiněno rozhodnutí konferenci nepo-řádat, a následovat tak obecná doporučení k omezení šíření viru, tj. zejmé-na sociální distancování. Mám za to, že další vývoj nám dal za pravdu; situace se výrazně nelepší ani v čase, kdy píší tento úvodník, a nejasný je v současné době i osud případné konference v obvyklém březnovém termínu roku 2021, s čímž se pojí závažné otázky po organizaci volebního sjezdu ČPdS.

Pandemie samozřejmě nepozměnila plány jen ČPdS. Z hlediska edukace při-nesla především do té doby nevídaný zásah do organizace školního vzdě-lávání v podobě uzavřených škol a distančního vzdělávání a také přiblížila

učitelskou profesí ohnisku zájmu (nejen) české společnosti. Distanční výuka dala rodičovské veřejnosti zcela nový pohled „pod ruce“ praktikujících učitelů a zároveň přinutila učitele reflektovat (až přehodnotit) některé aspekty své práce, které byly dosud (jako kulturní praktiky) „neviditelné“. Distanční školní výuka totiž v praxi znamenala dokonalý rozvrat mnoha základních způsobů práce ve školní třídě a donutila všechny učitele bez výjimky k tvořivé reorganizaci, která v mnoha případech zasáhla samotné jádro učitelské práce. Nečekaným způsobem byly v březnu ze dne na den odhrnuty letité nánosy učitelské rutiny. Byly dočasně pryč, ať už je vnímáme jako obranné valy chránící výuku před chaotickým vnějším světem či jako těžkou deku tlumící přirozené učební procesy, a odhalena zůstala samotná podstata učitelství. Fungovat v „nouzovém“ režimu školního vzdělávání znamenalo znovuobjevit i zcela fundamentální otázky po elementárních cílech a účelech školního vzdělávání.

A tak se toto číslo *Pedagogické orientace*, které mělo původně mít slavnostní charakter a přinést studie připravené na základě vybraných referátů plánované konference, vlastně jaksi přirozeně stalo příležitostí pro reflektování dopadů opatření proti šíření nemoci covid-19 na (nejen školní) edukaci. Na důvěryhodnou komplexní reflexi fenoménu distanční výuky (v novém významu) je samozřejmě ještě brzy, ale už první zkušenost praktikujících učitelů i ostatních aktérů a pozorovatelů začaly generovat reflektivní postřehy, vhledy a potažmo subjektivní teorie. Číslo, jež se Vám tedy nyní dostává do rukou, je mírně výstřední v tom, že nabízí širší než obvyklou škálu žánrů, což umožňuje nabídnout rozmanitější mozaiku pohledů na aktuální proměny forem vzdělávání. První dva texty jsou standardními studiemi v tom smyslu, že prošly recenzním řízením; ostatní lze chápat jako diskusní příspěvky, jež nabízejí pohledy formulované s různou mírou subjektivnosti a zaostřené na nejrůznější aspekty celé velmi komplexní situace.

Úvodní studie L. Rokose a M. Vančury nabízí pohled na vybrané komponenty školní distanční výuky na jedné základní škole zprostředkovaný výsledky písemného dotazování více než pěti set respondentů (učitelů, žáků, rodičů). Autoři R. Tomšík, E. Rajčániová, P. Ferenčíková a A. Kopányiová přinášejí pohled do slovenského prostředí (ČR samozřejmě není v „opatřeních“ osamocena) a připomínají důležitý fenomén heterogenity žákovské populace. Jejich perspektiva staví zejména na dotazníkových odpovědích téměř pěti set rodičů školních dětí. Autorský kolektiv V. Duffek, J. Kohout, M. Kuberská,

P. Masopust, I. Motlíková, J. Slavík a V. Stacke zaostřuje na didaktické jádro školního vzdělávání, tj. na učební úlohy. Konkrétně kolegové přinášejí pohled na to, „jaké způsoby zadávání, realizace a hodnocení učebních úloh učitelé uplatňují během distančního způsobu výuky v době koronakrizy“, získaný kombinací písemného a ústního dotazování a následné analýzy získaných učebních úloh. J. Fiala se věnuje otázce rozšíření konceptu (proměny role) domácího úkolu související s přechodem na distanční vzdělávání, a to na příkladu výuky matematiky. M. Bartošová nabízí pohled na distanční výuku témat spojených s výchovou ke zdraví ve specifickém kontextu primární školy. A. Frombergerová zprostředkovává pohled čtyř aktérek (učitelky, žákyně, maminky a školní psychologky) a zasazuje je do kontextu zjištění jiných šetření. J. Majerčíková, B. Horníčková a S. Lorencová a v následujícím příspěvku i E. Koželuhová a O. Koželuh pomáhají nahlédnout dopady vládních opatření na situaci v mateřských školách. Některými dopady na vysokoškolskou výuku se ve svém příspěvku zabývají J. Krátká a L. Zemanová a také K. Duschinská a R. High. Obecnější zamyšlení, ovšem s důležitými kotvami do edukační reality přinášejí příspěvky V. Žáka a M. Černého. V závěru čísla přináší J. Pěnička poukaz na hlubší problémy distančního vzdělávání a E. Minaříková nabízí pohled do geograficky vzdálenějších regionů ve Španělsku, Řecku a Kanadě.

I z tohoto stručného přehledu je zřejmé, jak rozmanité (formou i obsahem) aktuální číslo *Pedagogické orientace* je. Je to jen další připomínka, že rok 2020 přinesl (nejen) do edukačního prostoru téma velké, nové, závažné, komplexní a mimořádně pozoruhodné. Je asi vyloučeno, abychom se k němu nevrátili v některém z dalších čísel našeho časopisu.

Petr Najvar
předseda České pedagogické společnosti

Eva Minaříková
vedoucí redaktorka